

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

KOGNITIVNOLINGVISTIČKA RAZMATRANJA NA HRVATSKOM

LJILJANA ŠARIĆ I MAJA BRALA-VUKANOVIĆ: *SLIKE JEZIKA.
TEMELJNE KOGNITIVNOLINGVISTIČKE TEME*

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2019.

Knjiga *Slike jezika. Temeljne kognitivnolingvističke teme* autorica Ljiljane Šarić i Maje Brala-Vukanović objedinjuje ključne teme suvremene kognitivne lingvistike te prikazuje kognitivnolingvistička istraživanja u Hrvatskoj. Knjiga je koncipirana u tri dijela. Prvi dio *Kognitivna lingvistika: Uvodni pogled* sadrži dva poglavlja i usmjereno je na metodološke pristupe u kognitivnoj lingvistici. Drugi dio, naslovljen *Jezik kao mjesto susreta tijela i misli*, podijeljen je u poglavlja: *Pristup značenju: Zbog čega nije potrebno razlikovati gramatičko i leksičko značenje, Prototipovi i radialne mreže, Konstruiranje značenja, Predodžbene sheme, Metafora, Metonimija* te *Conceptualna integracija*. Treći dio nosi naslov *Kognitivna lingvistika u Hrvatskoj*.

Na početku knjige donosi se vrlo korisna, pregledna tablica tipografskih konvencija u kognitivnoj lingvistici, koja će olakšati čitanje za interesiranom početniku. Čitatelju

je usmjeren i postupak koji autorice primjenjuju nakon gotovo svakog poglavlja u želji da potaknu na aktivno promišljanje o primjeni iznesenih teorijskih okvira i znanstvenih spoznaja. Ponuđene teme za razmišljanje iznose se na način koji ujedno potiče čitatelja na istraživački pristup.

Svako poglavlje završava popisom bibliografskih jedinica, a nakon popisa bibliografije za 10. poglavlje slijedi i cjelokupan popis bibliografskih jedinica spomenutih u knjizi.

Glosar temeljnih pojmova dio je kojim se ova knjiga privodi kraju. Taj je glosar od iznimne važnosti ne samo zato što olakšava čitatelju snalaženje tijekom čitanja nego i zato što je svakoj natuknici pridružen ekvivalent na engleskome jeziku. Imajući na raspolaganju tako opremljen glosar specifičnih termina čitatelj će moći produbljivati svoje znanje i služeći se drugim referencama kognitivnolingvističkoga predznaka.

Kao što i same autorice navode u uvodnoj riječi, ova je knjiga namijenjena sveučilišnim studentima filoloških usmjerenja, posebice kroatistima jer je prilagođena hrvatskom jezičnom kontekstu, a navedeni su primjeri iz hrvatskoga jezika.

U uvodnome dijelu (I. cjelina, 1. *Kognitivna lingvistika: Uvodni pogled*) ukratko je predstavljena povijest kognitivne lingvistike kako bi se dao dijakronijski uvid o temi knjige. Pristup Dirka Geeraerts obogaćen uvidima iz tradicionalnih i kognitivnolingvističkih teorija te referencama filozofskosemantičkoga i psiholingvističkoga predznaka pristup je koji primjenjuju i autorice u *Slikama jezika*. Naglašavaju važnost primjene psiholingvističke metodologije jer, ističu, o ljudskoj jezičnoj sposobnosti možemo više spoznati ako kombiniramo jezikoslovni i psiholingvistički pristup.

Povijest kognitivne semantike u prvome dijelu pratimo od predstrukturalizma preko strukturalizma i neostrukturalizma do generativizma odnosno neogenerativizma, koji predstavlja evolucijski korak nakon kojega slijedi kognitivizam. Svako je od tih razdoblja bitno za pojavu sljedećega i čini sastavnicu razvojnoga puta kognitivističke misli. Uostalom, kognitivna semantika javlja se kao rezultat kritike upućene na adresu formalne semantike, koja u svoje analize ne uključuje pri-

stupe i metodološke alate iz drugih discipline. Kognitivna semantika djeluje upravo suprotno – integrira i discipline o umu i discipline o jeziku, što joj daje mogućnost prikazivanja potpune slike njezina predmeta proučavanja.

Metodološki pristupi u kognitivnoj lingvistici naslov je drugoga poglavlja ove knjige. S obzirom na to da kognitivna lingvistika proizlazi iz tradicionalne lingvistike, odnosno iz onih dijelova tradicionalne lingvistike koji se bave jezičnom uporabom, središnji predmet analize u kognitivnoj lingvistici predstavlja analiza jezika u uporabi. Autorice suprotstavljaju kognitivnolingvističke metodološke prakse u 20. i 21. stoljeću. Naime kognitivna se lingvistika u stoljeću u kojemu se pojavila najviše služila postulatima psihologije, a u 21. stoljeću ona se sve više okreće prema metodama psiholingvistike i neurolingvistike.

Predstavljani su i najčešće korišteni pristupi u kognitivnoj lingvistici. Riječ je o temeljnim teorijskim pristupima koji obuhvaćaju unutarjezični opis i analizu jezične uporabe, međujezičnu građu i međujezični pristup, multimodalni pristup te introspekciju. Od ostalih pristupa spomenuti su: analiza korpusa, analiza podataka pri ranom usvajanju jezika te neurolingvističke metode uvida u funkcioniranje čovjekova mozga. U tome poglavlju, uz preci-

zno predstavljene najkorištenije kognitivnolingvističke metode, autorice također daju popis najpoznatijih i najopširnijih korpusa svjetskih jezika, što za čitatelja svakako predstavlja korisne podatke i ponovo ga upućuje na istraživački pristup uz uporabu suvremenih alata.

Druga cjelina knjige započinje poglavljem *Pristup značenju: Zbog čega nije potrebno razlikovati gramatičko i leksičko značenje*. U tome poglavlju autorice putem obilja primjera uspoređuju načine na koji tradicionalna, formalna i kognitivna semantika gledaju na značenje. Pojmovi *kategorizacija* i *konceptualizacija* najavljeni su u okviru ovoga poglavlja, a detaljnije su obrađeni u daljnjim poglavljima. Ukratko je obrađen i *pojam enciklopedijskoga značenja* kao postulata bez kojega se ne može zamisliti promatranje značenja iz kognitivnosemantičkoga kuta. Autorice se okreću i pojmu *otjelovljenja* kao skupa svih ograničenja i tendencija koji povezuju percepciju i konceptualizaciju. Taj je pojam od ključnoga značenja za kognitivnu lingvistiku jer čovjek ne poima izravno iz svijeta, nego posredstvom svojega tijela, koje definiira što i kako percipiramo. Dakle, kognitivna lingvistika zagovara da su um i tijelo neodvojivi, odnosno promatra značenje imajući u vidu otjelovljenje. Preglednom tablicom o temeljnim razlikama između objektivizma i kognitivizma – diho-

tomije koja je bitna za poimanje kognitivnolingvističke paradigme – privedi se kraju ovo poglavlje.

Prototipovi i radijalne mreže naslov je sljedećega, četvrtog poglavlja. U njemu je predstavljena teorija prototipova i njezina primjena u kognitivnolingvističkim istraživanjima, posebice u istraživanju polisemije. Tu primjenu autorice opimjeruju radijalnim mrežama za imenice, glagole i morfeme. Iz radijalnih mreža može se iščitati pregledna struktura logičnih odnosa unutar onoga što na prvi pogled izgleda kaotičnim spojem nepovezanih značenja. Veći se prostor daje i predstavljanju pojmova *kategorije* i *kategorizacije*, koji su uvedeni u prethodnim poglavljima knjige, a objašnjene su i *kategorizacija prema prototipu* te *kategorizacija prema shemi*.

Autorice se osvrću i na povezanost između prototipnosti, kognitivne istaknutosti i čestotnosti u korpusima. Fenomen kognitivne istaknutosti veže se uz um, a čestotnost je izravno povezana s jezičnom uporabom. Konkretno, autorice se u ovome poglavlju bave pitanjima koja su povezana s podudarnošću istaknutosti i čestotnosti u korpusima odnosno (1) je li ono što je prototipno automatski i češće u korpusima te (2) usvajamo li prototipna značenja ranije nego neprototipna.

Peto poglavlje *Konstruiranje značenja* uvodi niz termina i spoznaja iz

psihologije. S druge strane, pojam *konstruiranje značenja*, kao sposobnost ljudskoga uma da svijet kategorizira na više različitih načina, doveden je u izravni odnos s ciljem kognitivne lingvistike jer njezin cilj je spoznati i opisati načine konstruiranja značenja. Ti načini različiti su u svakome jeziku i kod svakoga govornika.

S ciljem razumijevanja kognitivnosemantičkih pojmova i procesa autorice objašnjavaju također pojmove *trajektor* i *orijentir* te *lik* i *pozadina*. Nakon tih termina posvećuju se *geštaltu*, koji objašnjavaju putem niza vizualnih primjera.

Autorice predstavljaju i teme najranijih kognitivnolingvističkih istraživanja, koje su bile usmjerene ponajprije ka prostornim odnosima. Ti su odnosi usko povezani s pojmom *perspektive*, koja uključuje odnos između lika i pozadine, gledište, deiksu te opoziciju subjektivizacija–objektivizacija.

Autorice nadalje progovaraju o četirima temeljnim razinama organizacije kojima se bavi kognitivna lingvistika: profil, baza, domena i okvir. I pristup *idealiziranoga kognitivnog modela* (IKM) objašnjavaju na primjeru iz hrvatskoga jezika, u skladu s pristupom koji primjenjuju u cijeloj knjizi.

Predodžbene sheme, koje su tema šestoga poglavlja, predstavljaju fleksibilne predstrukture temeljem

kojih konstruiramo kompletnu konceptualnu sliku. Te su sheme obrasci uz pomoć kojih dolazimo do strukturiranja koncepata. Broj je temeljnih predodžbenih shema ograničen te autorice daju popis i objašnjenje temeljnih i najproduktivnijih predodžbenih shema (spremnik, ljestvica, sila, ravnoteža, put, ciklus, centar–periferija, veza i dr.).

Jezik prostora u ovome poglavlju oprimjeruju analizom prefikasa i prostornih prijedloga, a daju i značenjsku mrežu glagola s prefiksom *u-*. Iz te je značenjske mreže razvidan pristup analizi značenja prefikasa iz kognitivnolingvističkoga kuta.

Sedmo se poglavlje bavi jednim od središnjih kognitivnolingvističkih fenomena, a to je metafora. Na početku toga poglavlja autorice prikazuju načine na koje je taj važan fenomen analiziran u doba prije kognitivnolingvističkoga pristupa: od Aristotelove ideje o metafori preko predstrukturalističke dijakronijske semantike, njemačke tradicije do strukturalizma. Slijedi dio u kojemu autorice predstavljaju interakcijsku teoriju metafore britanskoga teoretičara književnosti Ivora A. Richardsona (1893.–1979.) i američkoga filozofa Maxa Blacka (1909.–1988.). U okviru te teorije metafora se razmatra kao pronalaženje sličnosti između dvaju entiteta koji su slični zbog našega znanja o svijetu, a ne zbog unutrašnje logike.

Kognitivnolingvističko razumijevanje metafore objašnjava se uz pomoć radova Lakoffa i Johnsona (1980) te Lakoffa i Turnera (1989). Dio posvećen konceptualnoj metafori opsežan je i u njemu se govori o prostornoj domeni kao usko povezanoj s tom metaforom te o preslikavanju s izvorne na ciljnu domenu. Odnos između metafore i kulture također se uzima u obzir jer nije svaka metafora u svakoj kulturi podjednako prihvatljiva i – dakako – neke su metafore univerzalne, druge su proširene, a treće se vezuju samo uz pojedinu kulturu.

Različiti pristupi različno definiraju motiviranost metafore. Tradicionalni pristupi gledaju na motiviranost metaforičkoga izraza kao na mentalnu aktivnost povezivanja različitih kategorija, dok za teoriju konceptualne metafore motiviranost ima više objašnjenja. Socijalni psiholozi potvrđuju da postoji povezanost između tjelesnoga iskustva i društvenih fenomena, a ona je vidljiva u oblikovanju kognitivnoga procesiranja. Sve te tvrdnje autorice razlažu i oprimiraju. S obzirom na to da je metafora konceptualni fenomen, ona se ostvaruje u različitim modusima. Razumljivo, najviše je pozornosti metafora dobila u istraživanjima jezika, no poslije 2000. godine polako izlaze iz sjene i metafore u različitim drugim modusima. Autorice daju obilje primjera

istraživanja vizualnih i multimodalnih metafora, na kojima demonstriraju primjenu teorijski predstavljenoga koncepta. Kraj poglavlja rezerviran je za istraživanja diskursnih metafora.

Na početku osmoga poglavlja, posvećenoga metonimiji, autorice daju uvodne bilješke o razumijevanju metonimije u različitim disciplinama: lingvističkoj semantici, stilistici i retorici. Za razliku od ranijih shvaćanja o metonimiji, kada se ona smatrala samo jezičnim fenomenom, danas kognitivna lingvistika proširuje tu sliku i polazi od pretpostavke da je metonimija povezana s mišljenjem i iskustvom te da predstavlja i sistematski i konceptualni fenomen. To znači da nije zastupljena samo u pisanom i govorenom jeziku, već se ostvaruje i u slikama, gestama te multimodalnim kontekstima.

Nadalje se autorice bave razlikom između metafore i metonomije u kognitivnolingvističkim istraživanjima: metonomija kao kognitivni proces djeluje unutar jedne domene, a metafora uključuje dvije domene. Metonomijski odnos obuhvaća izvor i cilj. Bitno je ovdje istaknuti da upravo govornici konceptualno strukturiraju svoj svijet te stoga o njima ovisi koliko domena vide u danoj situaciji.

Promatrajući metonimiju s kognitivnolingvističkoga gledišta, Lakoff i Johnson (1980) smatraju da

određeni metonimijski koncept ovisi o našim mislima, stavovima, djelovanjima te iskustvu. Promišljanja Lakoffa i Johnsona o metonimijskom konceptu, sistematičnosti tih koncepata te podtipovima referencijalne metonimije autorice predstavljaju ponovo na velikom broju relevantnih primjera.

Autorice objašnjavaju pojmove *idealizirani kognitivni model, domena, matrica domene, scenarij i okvir* jer su to konstrukti koji pomažu pri opisanju metonimijskih odnosa u kognitivnolingvističkim istraživanjima. Također daju pregledne tablice s češćim tipovima referencijalne metonimije i metonimijskim načelima, što pridonosi razumijevanju toga fenomena. Posvećuju se istraživanju zastupljenosti metonimije u gramatici i gramatikalizaciji te, konačno, suprotstavljaju metaforu i metonimiju kao dva bitna koncepta kognitivnolingvističkih istraživanja. Kraj poglavlja zaokružuju vizualnom i multimodalnom metonimijom, koje su posebice zastupljene u oglašavanju.

Deveto poglavlje nosi naslov *Konceptualna integracija*. U njemu se autorice bave teorijom konceptualne integracije, koju su utemeljili Fauconnier i Turner, a ta se teorija nadovezuje na Fauconnierovu teoriju o mentalnim prostorima (1994). Nadalje predstavljaju model konceptualne integracije i ističu razlike

između njega i modela konceptualne metafore.

S obzirom na to da je integracijska mreža ključna za konceptualnu integraciju kao kognitivnu operaciju, autorice posvećuju odlomak toj temi te ju oprimjeruju analizom izraza *Taj kirurg je mesar*. Na kraju poglavlja osvrću se i na leksičke stopljenice (engl. *lexical blend*) kao izraze koji se mogu objasniti teorijom konceptualne integracije.

U trećem se dijelu knjige, koji je ujedno i njezino završno, deseto poglavlje, predstavlja stanje istraženosti u području kognitivne lingvistike u Hrvatskoj. To je poglavlje preglednoga tipa i u njemu se na početku predstavljaju kognitivnolingvistički radovi hrvatskih autora koji se bave ili samo hrvatskim jezikom i/ili nekim drugim jezikom. Njima se pridružuju također komparativni i kontrastivni radovi u kojima se istražuje hrvatski jezik. Pregled se nastavlja radovima inozemnih autora koji se dijelom bave hrvatskim jezikom ili fenomenima važnima za hrvatski jezik te zatim radovima hrvatskih autora koji se bave drugim jezicima iz kognitivnolingvističke perspektive. Na kraju autorice predstavljaju radove hrvatskih autora o inim aspektima kognitivne lingvistike.

Pregled radova, kako spominju i same autorice, nije potpun jer nije moguće napraviti konačan popis

svih relevantnih radova istraživača o kognitivnolingvističkim temama, no zasigurno je koristan jer na jednome mjestu okuplja najreprezentativnije i najcitiranije radove iz područja kognitivne lingvistike.

Slike jezika Ljiljane Šarić i Maje Brale-Vukanović knjiga je namijenjena hrvatskome čitatelju – u tome je smislu zanimljiva i zbog posvećenosti koncipiranju hrvatske terminologije u području kognitivne lingvistike. Autorice se u knjizi ne

zaustavljaju samo na informiranju čitatelja o tome što čini i od čega se sastoji kognitivnolingvistički pristup proučavanju jezičnih fenomena, već kontinuirano u svim poglavljima pozivaju na promišljanje o trenutnim dosezima u tome području te potiču čitatelja na otvaranje novih pitanja. Više nego priručnik za učenje, ova je knjiga stoga, mogli bismo reći, ujedno i priručnik za istraživanje u kognitivnoj lingvistici.

Biljana Stojanovska